

УДК 349.2

СИСТЕМА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Досліджуючи організаційні засади функціонування науково-дослідних установ в Україні, слід зазначити, що одним із важливих питань, які неможливо оминати і яке потребує висвітлення, є система науково-дослідних установ у нашій державі, адже на сьогодні їх існує досить велика кількість, при цьому вони мають різне організаційне підпорядкування. Крім того, не варто забувати, що й сама по собі кожна з науково-дослідних установ являє собою складу систему, що має відповідну внутрішню будову (організацію).

Стан дослідження. Відмітемо наукові праці В.Б. Авер'янова, Ю.М. Воронина, В.М. Ведяхіна, В.А. Дозорцева, І.А. Зеніна, Б.І. Мінца, А.О. Сільнової, В.З. Янчука та інших учених, які частково торкалися проблематики системи науково-дослідних установ України. Однак відсутність комплексного дослідження системи науково-дослідних установ чітко підкреслює значущість та актуальність статті.

Мета даної статті – дослідити наукові підходи щодо визначення поняття «системи» та «системи науково-дослідних установ». Розглянути деякі положення щодо змісту системи окремо взятих науково-дослідних установ України.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду системи науково-дослідних установ України, доречно, на нашу думку, звернути увагу на визначення сутності поняття «система». Так, з етимологічної точки зору термін «система» походить від грецького слова «συστήμα», що в буквальному перекладі означає: сполучене, ціле, об'єднане, складене із частин. Якщо розглядати досліджуване поняття із семантичного сенсу, слід зазначити, що в тлумачних словниках української мови слово «система» тлумачать в багатьох значеннях, зокрема як:

- 1) порядок, зумовлений планомірним (правильним) розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь, стрункий ряд, зв'язане ціле;
- 2) форма, спосіб побудови, організація чогось;
- 3) сукупність частин, пов'язаних спільною функцією;
- 4) єдність закономірно розмішених (об'єднаних за певним загальним принципом, призначенням) і функціонуючих частин;
- 5) прийнятий, усталений порядок чого-небудь [1, с. 529; 2, с. 203; 3, с.1320; 4, с. 430].

Поняттям «система» активно оперують у філософській літературі, в якій можна зустріти такі його визначення:

- 1) сукупність, об'єднання взаємопов'язаних і розташованих у відповідному певному порядку

елементів (частин) якогось цілісного утворення [5, с. 545];

- 2) сукупність елементів, що знаходяться у відносинах та зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність [6, с. 405; 7, с. 513; 8, с. 611].

Більш того, О.О. Грицанов у своєму філософському словнику з приводу поняття «система» зауважує, що ним позначається об'єкт, організований як цілісність, де енергія зв'язків між елементами системи перевищує енергію їх зв'язків з елементами інших систем і задає онтологічне ядро системного підходу. Форми об'єктивації цієї категорії в різних варіантах підходу не тотожні та визначаються використовуваними теоретико-методологічними уявленнями і засобами [9, с. 619].

Таким чином, поняття «система» доволі многозначне, що дозволяє позначати їм досить широке коло явищ [10, с. 33]. На сьогодні існує кілька десятків визначень зазначеного поняття – від вузькоспеціальних до філософських. Однак основними або базисними серед них є, як слушно відмічають деякі дослідники, такі: «система є комплекс взаємодіючих елементів»; «упорядкована певним чином множина елементів, взаємопов'язаних між собою й утворюючих деяку цілісну єдність»; «система є відмежована безліч взаємодіючих елементів» [11, с. 348]. Отже, незалежно від того, в якому вигляді об'єктивується поняття «система», її семантичний сенс утворюють такі складники, як: «зв'язок», «елемент», «ціле», «єдність», а також «структура» – схема зв'язків між елементами [12, с. 619].

На підставі вищенаведених положень можемо зробити висновок про те, що розмірковуючи про будь-яку систему, слід вести мову про певну сукупність елементів, що перебувають у відповідному взаємозв'язку один з одним та (або) розташовані в певному порядку, за певним принципом (закономірністю). Це в повній мірі стосується й системи науково-дослідних установ України. При цьому слід враховувати, що попри те, що кожна з досліджуваних установ є елементом зазначеної системи, сама по собі вона також є системним утворенням, що має внутрішню будову. Тобто ведучи мову про систему науково-дослідних установ України, слід звернути увагу на два її аспекти: на організацію їх мережі в нашій державі, а також на внутрішньо-організаційну будову цих установ.

Так, якщо вести мову про зовнішній вигляд системи науково-дослідних установ України, то основним критерієм, що характеризує її будову, на нашу думку, виступає відомча приналежність тієї чи іншої досліджуваної установи. Якщо науково-дослідна устано-

ва діє у сферах, що перебувають в управлінні одразу декількох різних органів влади, то вона має міжвідомчий характер.

На сьогодні в нашій країні науково-дослідні установи реалізують свою діяльність у сфері управління та, відповідно, перебувають у відомчому підпорядкуванні таких органів влади, як: 1) Міністерство внутрішніх справ України; 2) Міністерство юстиції України; 3) Міністерство аграрної політики та продовольства України; 4) Міністерство екології та природних ресурсів України; 5) Міністерство соціальної політики України; 6) Міністерство енергетики та вугільної промисловості України; 7) Міністерство освіти і науки України; 8) Міністерство інфраструктури України; 9) Міністерство оборони України; 10) Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Окрім міністерств, науково-дослідні установи також можуть перебувати в підпорядкуванні й інших органів влади, зокрема: Державної архівної служби України; Державного агентства лісових ресурсів України; Державного агентства рибного господарства України; Державного агентства резерву України; Державної служби України з надзвичайних ситуацій; Державної фіскальної служби України; Державного агентства з питань електронного урядування України; Державного космічного агентства України тощо.

З метою з'ясування внутрішньої системи науково-дослідних установ зупинимось на розгляді структури деяких із них, що перебувають у віданні відповідних державних органів виконавчої влади України. Так, наприклад, Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, який було створено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про реорганізацію вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ Міністерства внутрішніх справ» від 8 вересня 2005 року № 880, вміщує в собі цілу низку структурних підрозділів, які умовно можна поділити та такі ланки:

1) керівна ланка, яка складається з дирекції інституту та секретаріату вченої ради;

2) забезпечувальна ланка, до складу якої входять структурні підрозділи, що забезпечують різні аспекти діяльності даної науково-дослідної установи, зокрема: науково-організаційний відділ; відділ режимно-секретного та документального забезпечення; відділ матеріального забезпечення; фінансово-економічний відділ; сектор правового забезпечення; сектор кадрового забезпечення;

3) інформаційно-видавнича ланка, що включає: відділ науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності; відділ редакційно-видавничої діяльності Міністерства внутрішніх справ України [13];

4) науково-підготовча ланка, на яку покладається діяльність із підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів [13].

У контексті наведених вище позицій особливо хотілось би підкреслити значення останньої ланки структурного наповнення Державного науково-

дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України. Зокрема, слід погодитися з позицією Т.М. Мілової, яка наголошує на тому, що підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів є основою як для освіти, так і для науки, оскільки забезпечує процес передачі знань і здобутків від покоління до покоління, а також є гарантією економічного, соціального та культурного розвитку суспільства [14, с. 3].

Дещо іншу внутрішню системну побудову має Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр, а тому задля здійснення порівняльного аналізу необхідно приділити увагу даної науково-дослідної установи. Так, діяльність вищевказаної науково-дослідної установи регламентовано Положенням «Про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України», що затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 9 серпня 2012 року № 691 [15]. Так, очолює дану науково-дослідну установу начальник, здійснювати керівництво установою якому допомагають вчений секретар і три заступники та радник. Питаннями юридичного супроводу, організаційно-управлінського, матеріально-технічного, фінансового, кадрового, інформаційного та іншого забезпечення діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру опікуються: відділ кадрового та юридичного забезпечення; сектор документального забезпечення; режимно-секретний сектор; відділ матеріального забезпечення; відділ фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку; сектор метрологічного забезпечення.

При цьому науково-дослідницька й експериментальна діяльність покладається на відповідні лабораторії, в складі яких також існують певні структурні відділи, а саме:

1) лабораторія планування, контролю та організації наукової роботи, до складу якої входять: відділ нормативного забезпечення та планування; відділ моніторингу та інформаційного забезпечення; відділ координації наукової роботи та взаємодії з науковими установами; відділ інспектування і впровадження стандартів якості;

2) лабораторія інженерно-технічної, економічної, товарознавчої експертизи та оціночної діяльності, до складу якої входять: відділ автотехнічної експертизи; відділ криміналістичного дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують; відділ економічної, товарознавчої, будівельно-технічної, земельно-технічної експертизи та оціночної діяльності;

3) вибухотехнічна лабораторія, яка утворена з: відділу забезпечення вибухобезпеки (сектор оцінки відповідності піротехнічних виробів); відділу вибухотехнічної та пожежотехнічної експертизи (сектор вибухотехнічної експертизи; сектор пожежотехнічної експертизи) [16, с. 402].

Дещо схожу за вищевказану внутрішню системну будову має Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності, який перебуває у віданні Міністерства юстиції

України. Схожість обумовлена, головним чином, наявністю такого структурного елементу, як лабораторія. Разом із тим, розглядаючи внутрішню систему вищенаведеної науково-дослідної установи, не можна не звернути увагу на специфічну сферу провадження наукової діяльності – пов'язану в більшій мірі з таким об'єктом, як інтелектуальна власність. Адже, як зазначає А. П. Сергєєв, під інтелектуальною власністю слід розуміти сукупність виключних прав як особистого, так і майнового характеру на результати інтелектуальної і, в першу чергу, творчої діяльності, а також на деякі інші прирівняні до них об'єкти, конкретний перелік яких встановлюється законодавством відповідної країни з урахуванням прийнятих нею міжнародних зобов'язань [18, с. 19].

Значимо, що Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності було утворено відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про утворення Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності» від 31 грудня 2004 року № 984-р. При цьому дана науково-дослідна установа складається з таких структурних елементів: 1) дирекція центру (директор та його заступники, учений секретар); 2) лабораторія авторського права та суміжних прав; 3) лабораторія права промислової власності; 4) лабораторія економічних досліджень; 5) відділ фінансової звітності та бухгалтерського обліку; 6) відділ кадрового забезпечення; 7) відділ документального забезпечення.

Отже, вищенаведені положення щодо змісту системи окремо взятих науково-дослідних установ України різної відомчої приналежності надають змогу назвати конкретні критерії упорядкування їх системи науково-дослідних установ в Україні. При цьому названі критерії можуть бути вироблені в рамках проведення наукової класифікації. Як цілком слушно зауважують в юридичній енциклопедичній літературі, що наукова класифікація виражає систему законів, властивих відповідній галузі дійсності. Вона являє собою систему супідрядних понять (класів об'єктів) тієї або іншої галузі знань чи діяльності людини, що використовуються як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів [19, с. 115].

Висновки. Таким чином, враховуючи усе вище викладене, можемо дійти висновку, що система науково-дослідних установ на території України складається із сукупності суб'єктів господарювання, основна діяльність яких відбувається в науково-технічній, науково-організаційній та науково-педагогічній сферах. Головними ознаками, що відрізняють суб'єктів, які входять до досліджуваної системи від інших юридичних осіб, є такі:

1) специфічний об'єкт господарської діяльності. Мова йде про різномірні аспекти суспільного життя, які потребують постійного дослідження, вивчення та моніторингу з метою покращення стану речей у відповідній сфері. Так, наприклад, такі негативні явища в соціумі, як організована злочинність або забруднення навколишнього середовища. Система-

тичне вивчення та діагностика перемінних таких проявів допоможе розробити дієві методологічні рекомендації із цих проблемних питань;

2) сфери виникнення суспільних відносин: наукова (провадження досліджень, діагностик та експертиз); галузева (організаційно-правова діяльність відповідного органу публічної адміністрації);

3) уповноважені суб'єкти реалізації науково-технічних завдань. Йдеться про службових і матеріально-відповідальних осіб, які згідно з договором про матеріальну відповідальність та посадовими інструкціями наділені повноваженнями (правами й обов'язками);

4) плановий характер експертних досліджень та лабораторних діагностик. Учені, провідні спеціалісти, експерти в тій чи іншій сфері суспільного життя розподіляють свою професійну діяльність на відповідні етапи, що представляють собою просторово-часові відрізки з набором ситуаційно обумовленого кола методів наукового пізнання об'єкта такого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник іншомовних слів / Уклад. : С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К. : Наук, думка, 2000. – 680 с.
2. Словник Української мови в 11 т. (1970–1980 рр.) / Ред. кол. Білодід І.К., Бурячок А.А. та ін., т. 9. – К. : «Наукова думка», 1978 р. – С. 918.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 1728.
4. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Х. : «Фоліо», 2002 р. – С. 543.
5. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 721 с.
6. Философский словарь / Под ред. М.М. Розенталя и П.Ф. Юдина. – М. : «Политическая литература», 1962. – 544 с.
7. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 7 изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – С. 719.
8. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
9. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн. : Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
10. Системное познание мира: Методол. проблемы. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с.
11. Краткий философский словарь / А.П. Алексеев, Г.Г. Васильев [и др.] ; под ред. А.П. Алексеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 496 с.
12. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн. : Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
13. Державний науково-дослідний інститут МВС України : Структура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dndi.centrmia.gov.ua/struktura.html>.
14. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов // УДНДІАСД, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2000. – 161 с.
15. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : Наказ, Положення від 09.08.2012 № 691 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1541-12>.

16. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр : Структура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dndekc.mvs.gov.ua/?page_id=16.

17. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Науково-практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 781 с.

18. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А.П. Сергеев. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2001. – 752 с.

19. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 3 : К – М. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2001. – 792 с.

Манжула А.А. СИСТЕМА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено особливості діяльності науково-дослідних установ, а також наукові підходи щодо визначення поняття «система та «система науково-дослідних установ». Зазначено, що розмірковуючи про будь-яку систему, слід вести мову про певну сукупність елементів, що перебувають у відповідному взаємозв'язку один з одним та (або) розташовані в певному порядку, за певним принципом (закономірністю). Це в повній мірі стосується й системи науково-дослідних установ України. При цьому слід враховувати, що, попри те, що кожна з досліджуваних установ є елементом зазначеної системи, сама по собі вона також є системним утворенням, що має внутрішню будову. Розглянуто деякі положення щодо змісту системи окремо взятих науково-дослідних установ України. Окреслено завдання та принципи діяльності, з'ясовано проблеми організації зазначених установ.

Ключові слова: система, науково-дослідна установа, система науково-дослідних установ, експериментальна діяльність, інтелектуальна власність.

Манжула А.А. СИСТЕМА НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ В УКРАИНЕ

В статье исследованы особенности деятельности научно-исследовательских учреждений, научные подходы к определению понятия «системы» и «системы научно-исследовательских учреждений». Отмечено, что рассуждая о любой системе, следует говорить об определенной совокупности элементов, находящихся в соответствующей взаимосвязи друг с другом и (или) расположенных в определенном порядке, по определенному принципу (закономерности). Это в полной мере касается и системы научно-исследовательских учреждений Украины. При этом следует учитывать, что несмотря на то, что каждое из исследуемых учреждений является элементом указанной системы, само по себе оно также является системным образованием, имеющим внутреннее строение.

Рассмотрены некоторые положения относительно содержания системы отдельных взятых научно-исследовательских учреждений Украины. Указаны задачи и принципы деятельности, определены проблемы организации этих учреждений.

Ключевые слова: система, научно-исследовательское учреждение, система научно-исследовательских учреждений, экспериментальная деятельность, интеллектуальная собственность.

Manjula A.A. THE CONCEPT OF RESEARCH INSTITUTIONS IN UKRAINE

In the article the features of the activity of scientific research institutions, scientific approaches to the definition of the concept of «system» and «system of research institutions» are investigated. It is noted that thinking about any system should be a language about a certain set of elements that are in the proper relationship with each other and (or) are arranged in a certain order, according to a certain principle (regularity). It is fully concerned with the system of research institutions of Ukraine. It should be borne in mind that the fact that each of the institutions under study is an element of the system in question is, in itself, also a system entity with an internal structure. It is emphasized that the main criterion of the system of research institutions of Ukraine is the departmental affiliation.

Some provisions regarding the content of the system of individual scientific research institutions in Ukraine are considered. The tasks and principles of activity were set, the problems of the organization of these institutions were determined.

The main features that distinguish the subjects that are part of the system under study from other legal entities are determined: a specific object of economic activity; areas of social relations: scientific (research, diagnostics and expertise); branch (organizational and legal activity of the relevant public administration body); authorized subjects of realization of scientific and technical tasks. It is a question of official and materially responsible persons, who, in accordance with the agreement on material liability and job descriptions, are empowered (rights and duties); planned nature of expert research and laboratory diagnostics. Scientists, leading specialists, experts in one or another sphere of public life distribute their professional activities at the appropriate stages, which are spatial-temporal segments with a set of situationally determined range of methods of scientific knowledge of the object of such research. It is noted that the content of the system of separate research institutions of Ukraine of different departmental affiliations, makes it possible to name specific criteria for streamlining their system of research institutions in Ukraine.

Key words: system, research institution, the system of research institutions, experimental activity, intellectual property.